

Balti pagulased Rootsis pärast 1905. aasta revolutsiooni*

Aleksander Loit

Rootsi on ammust ajast olnud see maa, kuhu Eestist on põgenetud. Esimene suurem põgenikelaine uhtus Rootsi randa Põhjasõja ajal, kui Venemaa oli 1710. aastal vallutanud rootslaste viimase kindlustatud pidepunkti Tallinna. See põgenike kontingent koosnes peamiselt kohalikus halduses teeninud rootslastest, aga ka baltisaksa mõisnikest ja linnakodanikest. Vähesel määral oli nende seas ka eesti soost lihtrahvast, kelle härrasrahvas teenijatena kaasa võttis.¹

18. ja 19. sajandil põgenes aga juba suur hulk eesti ja läti talurahvast Rootsi – tõenäoliselt mitmed tuhanded – materiaalse viletsuse, nõudlike mõisnike ja karmi tsaarivõimu poolt ebaõige kohtlemise, vaenamise ja jälitamise eest. Eriti märkimisväärne osa põgenike üldarvust oli noortel meestel, kes pagesid selleks, et pääseda ebaharilikult pika nekrutiteenistuse eest Vene sõjaväes.²

1905. aasta revolutsiooni luhtumisele järg-

nenud karistussalkade julm tegevus vallandas uue ulatusliku põgenemise Baltimaail Rootsist. Kõige suurem põgenemine toimus aga aastail 1943–1944, kui ligemale 30 000 inimest Baltimaail – neist kaugelt suurem osa eestlasi – pages läheneva sovetivõimu teise okupatsiooni eest Rootsi poliitilist asüüli otsima. Sellegi okupatsiooni kestel – 1940.–1980. aastail – üritas küllaltki arvukas hulk eestlasi muu hulgas ka Rootsi põgeneda, neist aga vähestel see õnnestus. Alljärgnev artikkel käsitleb neid põgenikke, kes saabusid Rootsi 1905. aasta revolutsioonisündmuste käigus.³

Silmas pidades 1905. aasta ülestõusu üldist iseloomu ja kulgu Baltimaail, oli Balti pagulus muidugi üks osa revolutsioonist Venemaal, kuid ta osutas samaaegselt ka olulistele erinevustele ülestõusu sügavamates põhjustes. Pagulasi iseloomustas peamiselt see kahekordne rõhumine, mis oli tabanud Baltimaade rahvusenamusi. Poliitiliselt ja kultuuriliselt olid eesti, läti ja leedu maarahvas alla surutud tsaristliku isevalitsuse despootlikust valitsemisviisist ja venestuspoliitikast. Majanduslikult ja sotsiaalselt olid Balti rahvaste emantsipatsioonipüüdlused suunatud baltisaksa (Eestis ja Lätis) ning poola-vene (Leedus) mõisnikest ja linnakodanlustest koosneva ülemkihi vastu.

Revolutsioon Venemaal algas 9. jaanuaril 1905 sandarmeeria veresaunaga poliitilise demonstratsiooni vastu Peterburis, mis nõudis mitu tuhat ohvrit. Pealinnast levis revolutsiooniline liikumine demonstratsioonide, streikide ja rahutuste kujul üle kogu maa. Baltimaad asusid algusest peale revolutsiooni rindejoo-

* Käesolev artikkel põhineb – statistikaga oluliselt täiendatult – ettekandel "Baltic Refugees of the 1905 Revolution in Sweden", mis on esitatud "The 9th Conference on Baltic Studies in Scandinavia, June 3–6 1987" ja trükitud koguteoses "The Baltic Countries 1900–1914. Studia Baltica Stockholmiensia 5:1 (ed. A. Loit). Uppsala, 1990.

¹ K. Snellman. Svensk flyktingpolitik under stora nordiska kriget 1700–1722. Karolinska Förbundets Årsbok 1970 och 1971. Stockholm, 1970–1971 ja seal viidatud kirjandus.

² S. Jakobsson. Från fädernejorden till förfäders land. Estlandssvenskt bondfolks rymningar till Stockholm 1811–1834; motiv, frekvens, personliga konsekvenser. Uppsala, 1976; D. Papp. Livländska rymningar. Estländsk allmoges flykt till Sverige under 1700- och 1800-talen. Estländare i Sverige. Historia, språk, kultur. Red. R. Raag. Uppsala Multiethnic Papers 12. Uppsala, 1988.

³ Seda ainet on veidi käsitletud kahes rootsi uurimuses – T. Hammar. Sverige åt svenskarna. Invandringspolitik, utlänningskontroll och asylrätt 1900–1932. Stockholm, 1964, ja H. Björkegren. Ryska posten. De ryska revolutionärerna i Norden 1906–1917. Stockholm, 1985. – Ilukirjanduses on 1905. aasta põgenikke käsitletud kahes eesti dokumentaaljutustuses: A. Hint. Oma saar. Tallinn, 1985, ja I. Talve. Maapagu 1–2. Stockholm, 1988.

nel, kus esmajoones olid aktiivsed Tallinna ja Riia suurtööstuste töölised. Suve jooksul laienesid rahutused maakohtadesse. Üldiselt nõuti poliitilisi õigusi, konstitutsioonilist riigikorda ning kohaliku omavalitsuse, koolikorralduse ja kohtuasjanduse reforme ning eriti veel akuutse agraarküsimuse lahendamist. Juba nüüd tõusis päevakorda ka Baltimaade autonoomia küsimus. Revolutsiooniliste sotsialistide programm oli ootuspäraselt tunduvalt radikaalsem kodanlik-rahvuslike ringkondade omast.

1905. aasta sügisel kasvas revolutsiooniliikumine kogu Venemaal, puhkedes üldstreigiks. Ühel tööliste protestimiitingul 16. oktoobril Tallinnas avas sõjavägi kogunenud rahva pihta tule, kusjuures 300 inimese ringis sai surma ja haavata. Hilissügisel võtsid mässulised mitmes maakohas üle avaliku elu juhtimise: koolides hakati vene keele asemel õpetama eesti, läti ja leedu keeles, tsaarirežiimi ametnike korraldusi ignoreeriti, keelduti tasumast makse, hoiti kõrvale sõjaväeteenistusest ja hakati koguni moodustama kohalikke relvastatud rahvamiilitsa üksusi. Pärast keisri 17. oktoobri manifesti, mis tegi mõningaid järeleandmisi opositsiooniliste rühmituste nõuetele, hakati looma ka poliitilisi parteisid.

1905. aasta detsembris intensiivistus revolutsiooniline areng veelgi. Baltimail lähetati hulk relvastatud töölisgrupe maakohtadesse, kus nad pidid olema maatameestele abiks mõisate ülevõtmisel. Sealjuures esines mõisate rüüstamist ja põletamist, samuti mõisahärrade ja mõisameeste tapmist. Organiseeriti revolutsioonilisi omavalitsusorganeid, mis viis relvastatud kokkupõrgeteni tegevsojaväe üksustega.

Revolutsioon lõppes ülestõusnute täieliku lüüasaamisega, ning karmide karistussalkade abil õnnestus valitsusel siserahu taastada. Eestis mõisteti umbkaudu 300 inimest surma, osa neist tühisteks eksimuste eest ja ilma formaalse kohtuprotsessita. Tunduvalt suurem hulk üles-

tõusnuid vangistati ja saadeti Siberisse. Palju taluhooneid, koolimaju ja kohaliku omavalitsuse hooneid põletati maha. Repressioon tabas ka ajalehti, millest suur osa pandi kinni, samuti suleti äsjamoodustatud ametiühingud. Paljud inimesed erinevatest poliitilistest rühmitustest, kes olid olnud keiserliku isevalitsuse suhtes kriitilised, siirdusid maapakku. Vaatamata repressioonile jätkusid revolutsioonilised aktsioonid peamiselt streikide näol, aga kaugeltki mitte enam sellise intensiivsusega kui 1905. aastal. Teise duuma laialisaatmisega 1907. aastal algas jälle üks sügavalt reaktiooniline valitsusperiood Venemaal.⁴

Revolutsioonirahutused Baltimail 1905. aastal ja Vene võimuorganite reageeringud ülestõusnute vastu vallandasid ulatusliku põgenikevoolu maapakku, muu hulgas Rootsi. Põgenikud moodustasid kolm selgelt eristatavat gruppi. Ühenduses rahutustega linnades ja vägivaldategudega mõisate vastu maal põgenes mässavate talupoegade eest hulk baltisaksa soost mõisnikke koos peredega, samuti evakueerus mõnisada rootslast peamiselt Tallinnast ja Riist, kus enamik neist olid ametis kohalike rootsi ettevõtete juures.⁵ Kui siis mässavate talupoegade ja tööliste ülestõus oli karistussalkade poolt julmalt maha surutud, jätsid kodumaa paljud eestlased, lätlased ja leedulased, kel oli põhjust karta, et neid arvatakse karistatavate hulka. Käesolev artikkel käsitleb viimatimainitud põgenike kontingenti.

Peamist huvi pakub muidugi küsimus, mis sorti rahvast põgenes Rootsi ja mis neist sai. Eeldused selle kohta teavet saada on küllaltki head. Ühenduses massilise põgenemisega Soomest, Venemaalt ja Baltimailt hakkas Rootsi politsei 1906. aastast alates registreerima kõiki teistest riikidest tulnud välismaalasi. Valdav osa Balti põgenikest saabus Rootsi Stockholmi kaudu, kus nad registreeriti ja kuulati üle kohaliku politsei välismaalaste osakonnas. Toimikud on säilitatud Stockholmi

⁴ T. Raun. The Revolution of 1905 and the Movement for Estonian National Autonomy 1896–1907. Ph. D. Dissertation. Princeton University, 1969; T. Karjahärm, J. Krastyn, A. Tyla. Revoljutsija 1905–1907 godov v Pribaltike. Tallinn, 1981; T. Karjahärm. Eestonskaja buržuazija, samoderžavie i dvorjanstvo v 1905–1907 gg. Tallinn, 1987.

⁵ K. Kangeris. Die Stellung der baltischen Ostseeprovinzen in der schwedischen Russlandpolitik vor dem ersten Weltkrieg. The Baltic Countries 1900–1914. Studia Baltica Stockholmiensia 5:1. (ed. A. Loit). Uppsala, 1990.

linnaarhiivis. See rikkalik arhiivimaterjal annab head võimalused kindlaks määrata põgenike sugu, vanust, perekonnaseisu, elukutset, rahvust ja poliitilist kuuluvust. Samaaegselt tuleb juba uurimuse algstaadiumis toonitada kriitilise suhtumise vajadust eriti teatavat laadi andmete kohta. See puudutab eriti isikute identsust, s. t. nimesid, ja isikute tegevust kodumaal; delikaatsest olukorrast tulenevalt ei saa oletada, et põgenike andmed iseenda kohta oleksid alati ja igas tükis korrektsed.

Põgenike üldarvu kohta 1905. ja sellele järgnenud aastail esineb kirjanduses väga erinevaid andmeid. Mitmed Rootsi ajalehed hindasid põgenike arvu 4000-le, mis on ilmselt tugevalt ülehinnatud isegi siis, kui nende hulka arvata ka Soomest ja Venemaalt pagevad. Ainukeses teadustöös, mis käsitleb muu hulgas põgenikke Baltimaailt, antakse nende arvaks 135 1906. aastal; järgnevatel aastail olevat põgenike arv olnud vähene.⁶ See arv on aga jälle kindlasti liiga madal.

Stockholmi politseiamet registreeris aastail 1906–1914 550 isikut, kes olid saabunud Rootsi Baltimaailt, neist 233 Eestist, 172 Lätist ja 145 Leedust. Sellest arvust tuleb maha arvata väike osa neid – kõige rohkem kümnekond –, kes mainitud ajavahemikus saabusid Rootsi mitu korda erinevate nimede all. Seevastu on tunduvalt suurem hulk neid, kes hoidsid kõrvale Stockholmi politsei registreerimisest või kes saabusid muudesse kohtadesse Rootsis, esmajoones Göteborgi ja Malmösse. Neid asjaolusid arvestades võiks Balti põgenike üldarvu Rootsis aastatel 1906–1914 hinnata 800 ja 1000 vahele.⁷ Peale selle valis osa põgenikke oma maapaipaigaks Taani ja Norra.

Üks oluline küsimus selles seoses on: kui võrd kõik need, kes aastail 1906–1914 saabusid Baltimaailt Rootsi, olid poliitilised põgenikud? Rootsi politsei ülekuulamisprotokollides on eraldi ära märgitud, kas ülekuulatatav ise pidas ennast poliitiliseks põgenikuks. Neist 550-st Stockholmi politsei poolt registreeritud baltla-

sest ütles 173 sõnaselgelt end kuuluvat sellesse kategooriasse, neist 83 eestlast, 83 lätlast, aga ainult 7 leedulast (või Leedust tulnut). Mitu asjaolu räägib aga selle poolt, et tegelik poliitiliste pagulaste arv oli tunduvalt suurem.

Kõigil neil, kes mingil moel olid osalenud revolutsioonilises tegevuses ja võimalik, et olnud ka Vene politsei poolt tagaotsitud – ka seda registreeris Rootsi politsei –, võis olla põhjendatud soov see asjaolu maha vaadata, et neid kurjategijatena Vene võimudele välja ei antaks. Ühe osa Rootsi ametnike ja ka avaliku arvamuse hoiak oli selline, et põgenikud võisid tunda vägagi põhjendatud hirmu väljaandmise ees.

Üks küllaltki suur osa põgenikest olid juudid, eriti Lätist ja Leedust tulnute hulgas. Juutide põgenemise peamist põhjust – neid tuli ka Poolast ja Venemaalt – tuleb seostada laialdaste pogrommidega, mis olid üks osa teatavate rahvastikugruppide jälitamisest, keda peeti üldiste rahutuste süüdlaseks, nimelt revolutsionärid, sotsialistid, üliõpilased ja juudid. Vene sõjaväe ja politsei kõrval tegutses veel rida reaktioonilisi organisatsioone ja gruppe “rahutuste tegijate” vastu ning tsaristliku isevalitsuse ja suurvene natsionalismi toeks. On märkimisväärne, et vaid äärmiselt vähesed juudi põgenikud Baltimaailt pidasid end ise poliitilisteks põgenikeks. Enamik neist ütles põgenemise põhjuseks olevat “üleüldise rahutuse Venemaal”. Arvesse võttes nende suhtes ohtlikku olukorda Venemaal, on õige käsitada ka Baltimaade juute poliitiliste põgenikena, olgugi et suurem osa neist tõenäoliselt revolutsioonilises liikumises aktiivselt ei osalenud.

Peale nende üldiste oletuste on veel mitmeid konkreetseid asjaolusid, mis osutavad sellele, et tegelike poliitiliste põgenike arv oli suurem kui see, mis *explicite* selgub ülekuulamisprotokollidest. Need, kes ütlesid enda olevat organiseeritud sotsiaaldemokraadid, aga mitte poliitilised põgenikud, tuleb siiski ka arvata poliitiliste põgenike hulka, pidades

⁶ T. Hammar, *op. cit.*, lk. 99 jj.

⁷ Stockholmi linnaarhiiv. Överståthållarämbetet. Kriminalavdelningen. Utlänningsexpeditionen: Dossierer nr. 1-2767, 1906–1914 (F I a 1); Register till dossierer 1906–1914 (F I a 2); Oregistrerede dossierer 1901–1910 (F I b) – edaspidi: Stockholms polisarkiv; H. Björkegren, *op. cit.*, lk. 20 jj.

silmas Venemaa repressioone kõigi revolutsioonis kahtlustatavate isikute suhtes. Peale selle on mitmeid juhtumeid, kus isikute poliitilise põgeniku staatus selgub muust materjalist, mis täiendab politsei protokolle. Järgnevalt üks näide.

Kunstmaaler Teodor Ludvig Schmidt Tallinnast, kes saabus Rootsi 24. oktoobril 1906, teatas esimesel ülekuulamisel, et ta ei ole poliitiline põgenik, vaid on tulnud külastama oma tuttavaid. Mõne aja pärast informeeris Stockholmi saksa koguduse pastor politseid, et Schmidt oli temaga ühendust võtnud ja rääkinud, et tema, Schmidt, oli olnud Eestis vangistatud, aga põgenenud kohtuotsuse eest, mis määras talle nelja-aastase sunnitöö-karistuse poliitiliste kuritegude pärast. Schmidt oli palunud pastorilt ka majanduslikku toetust, et Ameerikasse minna. Uuel politsei ülekuulamisel tõendas Schmidt pastori andmeid, oli aga ka samaaegselt sügavalt pettunud pastoris, kes oli ta reetnud ja murdnud oma vaikumiskohustuse, edastades politseile seda, mis Schmidt oma täbaras olukorras oli talle usaldanud.⁸

Siin peaks veel huvi pakkuma asjaolu, et neid baltlasi, keda võib poliitiliste põgenike kategooriast kindlalt välja arvata, on arvult väga vähe, vaevalt rohkem kui 25 juhtumit 550-st ehk vähem kui 5%. Nende väheste hulka kuulusid mõned, kes olid tulnud juba enne 1905. aastat, aga registreeriti alles 1906. aastal, siis mõned, kes tõesti olid külas sugulastel või tuttavatel, mõned, kes olid äri-, õppe- või uurimisreisidel, ja samuti üks paar, kes oli pulmareisil. Kõigil neil olid ette näidata kehtivad reisidokumendid. Suurel põgenikehulgal, kes tulid Baltimaailt Rootsi aastail 1906–1914, need aga puudusid. Kokkuvõttes võib seega konstateerida, et pea kõiki Stockholmi politsei poolt registreeritud baltlasi tuleb käsitada kui poliitilisi põgenikke selle sõna tavakohases mõttes.

Need, keda siin kaudselt viisil on klassifitseeritud poliitilisteks põgenikeks, ütlesid oma Rootsi-tuleku põhjuseks tihti tööpuuduse ko-

dumaal. Muude põhjuste hulgas nimetatakse tahtmist emigreerida edasi Ameerikasse, võimalust saada munsterdada end mõnele rahvusvahelise liiklusega laevale ning soovi pääseda sõjaväeteenistusest Venemaal ja maksuvõlgadest Vene riigi ees. Üsna mitmed ütlesid end olevat hirmul “rahutute aegade” pärast kodumaal.

Need, kes politsei ülekuulamisel olid ennast määratlenud poliitiliste põgenikena, pidid ka aru andma, kuivõrd ja kuidas nad olid osalenud revolutsioonilises liikumises. Kõige tavalisemad vastused olid, et nad on osalenud miitingutel ja streikides ja ka organiseerinud neid, avaldanud, levitanud ja kogunemistel rahvale ette lugenud revolutsioonilisi kirjatöid, aktiivselt osalenud erinevate rahvakomiteede juhtkonnas, agiteerinud revolutsiooni poolt ning valitsuse ja mõisahärrade vastu, keeldunud maksude maksmisest ja andnud oma allkirju revolutsioonilistele üleskutsetele. Kooliõpetajad olid pidanud tunde emakeeles vene keele asemel, mis oli ametlikult ette nähtud. Mõningad olid aidanud revolutsionäridel koguda raha, muretseda relvi ja valvata lõhkeaineteladusid. Mõningad olid jälle olnud “ülbed” oma mõisahärrade vastu. Mitmed väitsid, et nad ei olnud osalenud mingites revolutsioonilistes aktsioonides, vaid põgenenud hirmust “mustade bandede”, s. t. karistussalkade eest. Üks isik nimetas oma põgenemise põhjuseks kuulujutu, et kõik, kes oskavad lugeda ja kirjutada, kuuluvad hukkamisele. Suur osa põgenikke teatas, et nad olid olnud politsei ja sõjaväe poolt tagaotsitavad ja et nende kodud olid läbi otsitud. Osa oli olnud vangistatud, mõnedel oli õnnestunud põgeneda surmaotsuse eest. Paljud olid hirmul, et neid puuakse üles või lastakse maha, kui neid sunnitakse kodumaale tagasi pöörduma. Karistussalgad, “mustasajalised” sisendasid inimestesse tohutut hirmu.⁹

Ükski poliitilistest põgenikest ei olnud enda tunnistuste põhjal osalenud relvastatud aktsioonides, mõisate rüüstamises ja põletamises ega mingit laadi kriminaalsetes

⁸ Stockholms polisarkiv. Dossier nr. 730 (F I a 1). Vaata ka: dossier nr. 1002 (Elmar Stahlberg, F I a 1).

⁹ J. A. Trapans. Psychology of Revolution. The “Black Sotnia” in the Latvian Revolution of 1905. Paper presented at the Seventh Conference on Baltic Studies in Scandinavia, Stockholm, 1983.

tegudes. Need vastused ei üllata, sest omaks võttes osaluse kriminaalsetes tegudes – kui nüüd selliseid esines –, oleks olnud suur risk saada Rootsisst välja saadetud.

Põgenikevool oli ootuspäraselt kõige intensiivsem kohe pärast Vene võimude repressioonide algust revolutsioonilise liikumise vastu. Seetõttu oli tubli pool kõigist Balti põgenikest enne Esimest maailmasõda saabunud Rootsi juba 1906. aastal ja 1908. aastaks oli see osakaal kasvanud juba tervelt 90%-ni. Ülejäänud 10% saabusid seega aastail 1909–1914. See viimatimainitud grupp ongi peamiselt see rühm, mille hulgas leidub isikuid, kelle poliitilise põgeniku staatus ei ole täiesti kindel.

Kõige tavalisem põgenemistee Rootsi kulges üle Soome. Sinna saabuti paatidega Eesti rannast; põgenikud Lätist ja Leedust tulid tihti Peterburi kaudu. Soomest siirduti Rootsi kas mereteed pidi – Helsingist, Hangöst või Turust – või ka raudteel üle Tornio–Haaparanta ümber Botnia lahe. Soomes peatusid põgenikud tavaliselt lühikest aega. Seal anti neile nõu Soomest kiiresti lahkuda, sest keegi ei tundnud seal end kindlana Vene politsei ees. Sellele vaatamata jäi osa põgenikke pikemaks ajaks Soome, et hiljem, kui poliitiline ja poliitseirežiim on mõnevõrra leebemaks muutunud, koju tagasi pöörduda. Osa põgenikke Lääne-Eestist ja saartelt võtsid kursi otse Ojamaale. Üksikutel kestis põgenemine mitu kuud ja kulges suure hulga peatuspunktide kaudu, nagu näiteks raamatupidaja Jaan Hermannil Eestist, kes saabus Rootsi pärast järgmisi vahepeatusi: Tallinn, Peterburi, Helsingi, Hangö, Hamburg, Hull, Grimsted, Kristiania ja lõpuks Stockholm.¹⁰

Põgenikke abistati materiaalselt ja moraalselt nii Soomes kui ka Rootsis. Organiseeritud abi tuli peamiselt töölisliikumisel. On tähelepanuväärne, kui efektiivselt töötasid ühendused Baltimaade, Soome ja Rootsi sotsiaaldemokraatide vahel. Suurel osal põ-

genikest olid põgenemisel kodumaalt juba kaasas mõttekaaslaste aadressid Soomes. Nood siis korraldasid transporti edasi Rootsi ning varustasid põgenikke raha, valepasside ja soovituskirjadega parteivendadele Rootsis. Eriti imponeeriv on pika raudteereisi organiseerimine ümber Botnia lahe, kõigi peatuspaikadega teel, kus põgenikud said süüa ja ööbida enamasti töölisliikumise kohalike organisatsioonide ruumides.

Stockholmis, kuhu enamik põgenikke lõpuks saabus, oli samuti hästi töötav võrgustik nende vastuvõtuks. Organiseerimise tühingeks seal oli vasaksotsialistlik ajakirjanik Hinke Berggren, kes innustus revolutsioonist Venemaal ja tahtis nüüd aidata neid, kes olid saanud kannatada Tsaari-Venemaa isevalitsuslike repressioonide tõttu. Ta asutas abistamiskomitee põgenike majutamise finantseerimiseks, korraldas samaks otstarbeks suareesid ning hankis summasid Rootsi sotsiaaldemokraatlikult parteilt ja Stockholmi Tööliskommuunilt. Ta oli isiklikult raudteejaamas ja sadamas vastu võtmas uusi põgenikke ning organiseeris neile majutuse ja ülalpidamise. Esmajoones said abi sotsiaaldemokraadid ja need, kellel oli sidemeid Rootsi või Soome sotsiaaldemokraatidega.¹¹

Stockholmis olid põgenikud esialgu paigutatud ühte läbikäigumajutusse – ühte esinduslikku maamajasse Stockholmi lähistel –, mille Berggren oli üürinud kahelt Stockholmi suurkaupmehelt. Seal viibis tavaliselt kolmkümmend põgenikku, kes ise korraldasid enda söömist ja elamist. Sealt lüüsi nad ühtejärge erakortertesse sedamööda, kuidas nad Stockholmis tööd said. Politsei tegi aeg-ajalt inspeksioone maa- ja majja, leides, et seal valitseb hea kord.¹²

Ühe teise väiksema põgenikekollektiivi asukohaks oli revolutsioonilise eesti pagari Mihkel Runge korter Stockholmi kesklinnas; Runge ise oli põgenik. Tavaliselt paigutati põgenikud väiksematesse hotellidesse ja

¹⁰ Stockholms polisarkiv, Dossier nr. 128 (F I a 1).

¹¹ Stockholms polisarkiv; Arbetarrörelsens arkiv (Töölisliikumise arhiiv), Stockholm: Ryska flyktingars kommittés arkiv; vaata ka ajalehte "Brand" aastast 1906, mille peatoimetajaks oli Berggren; T. Hammar, *op. cit.*, lk. 97 jj.

¹² Politsei protokoll 06.03.1906, Stockholms polisarkiv (F I a 1).

eraüürileandjate juurde. Ei Rootsi riik ega Stockholmi linn andnud põgenikele mingit majandusabi. Põgenikud olid kohustatud end reeglipäraselt meldima politseis, tavaliselt korra nädalas.

Mis laadi rahvas see oli, kes oli Baltimaailt ühenduses 1905. aasta revolutsioonisündmustega põgenenud Rootsi? Rootsi politsei ülekuulamisprotokollid, mis sisaldavad kõiki tavalisi isikuandmeid – muu hulgas ka isikuja riietuse kirjeldust – on hea alus, et teada saada põgenike sugu, vanust, elukutset ja poliitilist meelsust.

Põgenike soolises jaotuses valitses meeste massiline ülekaal. Ainult 5% põgenikest olid naised. Huvitav on ka asjaolu, et sooline jaotus erineb tugevasti eri Balti rahvaste vahel: leedulastest olid 10% naised, lätlastest 6,5%, eestlastest ainult 2%.

Ka põgenike vanuseline jaotus on ebaühtlane. Eesti põgenikest oli tervelt 85% alla 30-aastased, enamik neist olid 25-aastased, väiksem osa olid nooremad – kuni 16-aastaste noorukiteni. Ainult 2,6% olid üle 40 ja mitte ühtki üle 50 aasta vana. Läti ja leedu põgenikel oli üldjoontes samasugune vanuseline jaotus. Balti põgenike seas domineerisid seega noored mehed – tõsiasi, mis kinnitab nende põgenemise poliitilist iseloomu. Samaaegselt osutab see, et tegu oli revolutsiooni “jalameestega”, mida kinnitab ka isikuaktide süstemaatiline läbivaatamine. Baltimaade tuntuimad poliitikud ja intellektuaalid otsisid tavaliselt asüüli Šveitsis, Saksamaal ja Prantsusmaal.

Baltimaade põgenike rahvuslik koosseis näitab samuti suuri erinevusi. Eestist tulnutest olid 75% eestlased, 20% eestirootslased, 4% juudid ja väiksem arv venelasi, peamiselt üliõpilasi Tartust. Lätimaa põgenikest olid 60% lätlased, 30% juudid ja 10% venelased, kuna Leedust tulnutest olid 85% juudid ja ainult 15% leedulased. Samaaegselt tuli palju juute Rootsi ka Poolast ja Venemaalt.

Põgenike jaotus elukutse järgi peegeldab hästi nende soolist ja vanuselist jaotust – mees-

soost kehalise töö tegijad, enamasti lihttöölised on rõhuvas ülekaalus. Elukutselt kõige enam esinevad on rätsepatöölised, kingsepatöölised, mustatöölised, meremehed, maalrid, puusepad, vabrikutöölised ja maatöölised. Ühtekokku üle 50 elukutse. Nn. mansetielukutsete hulgas leidis üksikuid advokaate ja ajakirjanikke, mõnikümme raamatupidajat ja kontoriametnikku ning sama palju üliõpilasi. Üsna vähe oli talupoegi ja kaupmehi.

Selles seoses tuleb eraldi mainida algkooliõpetajaid. Nemad moodustasid 5% kõigist Eesti põgenikest ja tervelt 10% Läti põgenikest; Leedust ei tulnud ühtegi kooliõpetajat. Algkooliõpetajate suur osakaal seletub asjaoluga, et seda gruppi oli eriti rängalt repressseeritud pärast 1905. aasta revolutsiooni. Algkooliõpetajad olid need, kes seoses oma õpilastega vahetult kohtusid laialt levinud majandusliku vaesuse ja sotsiaalse viletsusega ning rahvusliku rõhumisega tsaarivalitsuse venestamispoliitika poolt. Seepärast olid ka paljud algkooliõpetajad poliitiliselt opositsioonilised ja rahvuslikult meelestatud, mille tagajärjeks oli sadade õpetajate vangistamine ja mõnekümne hukkamine sõjakohtu otsuste põhjal.¹³

Politsei ülekuulamisprotokollidest selgub ka, et paljud põgenikud valdasid mitmeid keeli peale emakeele, tavaliselt Baltimaail käibel olevaid saksa ja vene keelt. Tähelepanuväärne on ka see, et osa põgenikke, kes ei olnud eestirootslased, ütlesid end oskavat rootsi keelt. Paljudel puhkudel läks ülekuulamistel siiski vaja tõlgi abi. Tavaliselt toimusid siis tõlkidena teised keeleoskajad põgenikud.

Üks tähtis punkt politsei ülekuulamistel oli põgenike poliitiline meelsus ja organisatsiooniline kuuluvus. Tubli neljandik põgenikest tunnistas end sotsiaaldemokraatideks. Ülejäänute hulgas oli ainult kolm, kes markeerisid oma poliitilis-organisatsioonilist kuuluvust: üks oli sotsialist-revolutsionäär (SR ehk eseer), teine “möödukas-liberaal” ja kolmas kuulus Ülevenemaalisse Talupoegade Parteis-

¹³ Punased aastad. Mälestisi ja dokumente 1905. aasta liikumisest Eestis. I. Tartu, 1932 (J. Koorits, lk. 9 jj.; V. Tubin, lk. 114 jj.; J. Vain, lk. 178 jj.); T. Karjahärm: Haritlaskonnast 1905.–1907. aasta revolutsioonis Eestis. – Looming 1975, nr. 12.

se. Need olid ka peamiselt sotsiaaldemokraadid, kes ütlesid end olevat poliitilised põgenikud. Seevastu ei tehtud veel vahet sotsiaaldemokraatia kahe peafraktsiooni, bolševike ja menševike vahel. Nendevaheline demarkatsioonijoon, mis oli tekkinud pärast lõhenemist 1903. aastal, ei olnud tollal veel lõplik. Seda oli näha muu hulgas Venemaa Sotsiaaldemokraatliku Partei salajasel IV kongressil, mis peeti 1906. aasta kevadel Stockholmis, s. t. samal ajal, kui linnas oli hulk põgenikke tollal veel Suur-Venemaalt. Kongressist võtsid osa juhtivad isikud mõlemast fraktsioonist, nagu Lenin, Stalin ja Kalinin, aga ka Plehhanov ja Akselrod. Ka mõningad läti ja leedu sotsiaaldemokraadid võtsid kongressist osa.¹⁴

Erilist tähelepanu osutas Rootsi politsei asjaolule, kui palju on Balti põgenikel raha ja relvi. Sellel huvil oli eriline põhjus. 1906. aasta veebruari lõpus pani nimelt grupp noori läti revolutsionääre toime relvastatud röövimise Vene riigipanga Helsingi kontoris. Rööv, mille saagiks oli 170 000 rubla, aga mis nõudis ka mõne surmaohvri, oli üks neist tuhandest röövimisest, mille revolutsionäärid suunasid esmajoones riiklike pankade vastu Venemaal, nimetades ise selliseid aktsioone “ekspropriatsiooniks” ehk “sundrekvisitsiooniks rahva heaks”. Helsingi röövlite puhul kahtlustati, et nad varjavad end Rootsis, aga põgenike juurest mingeid suuremaid summasid ei leitud. Vastupidi, nende rahavarud olid äärmiselt kasinad ja mitmel puudusid need täiesti. Relvadesse puutuvalt leidis politsei vaid üksikuid revolvreid koos vähese laskemoonaga.¹⁵

Lõpuks oli politsei ka huvitatud, kui kauaks on põgenikud mõelnud Rootsi jääda ja kuidas nad kavatsevad endale sel ajal ülalpidamist korraldada. Sellele küsimusele on paljud põgenikud jätnud vastamata, mistõttu on raske esitada täpset statistikat. Niipalju selgub siiski kindlalt, et valdaval osal põgenikest, ja eriti neil, kes pidasid end poliitilisteks põgenikeks, oli kavatsus pöörduda koju, niipea kui

olukord kodumaal on stabiliseerunud ja neil pole enam vaja karta karistust kojutulekul. Kümnekond põgenikku oli algusest peale otsustanud jääda Rootsi ja samapaljud kavatsevad emigreeruda Ameerikasse, mõningad ka Šveitsi, Saksamaale ja Inglismaale. Enda ülalpidamiseks Rootsis olid kõik põgenikud sõltuvad saadavast tööst. Näib, et see ei olnud ületamatu probleem, sest mitmed, keda politsei kuulas üle varsti pärast nende saabumist Rootsi, olid juba töökoha saanud.

Kui põgenikud olid majutatud ja politsei poolt registreeritud, olenes nende edasine saatuse Rootsi võimude asüülpoliitikast ja mõningal määral ka Rootsi avalikust arvamusest. 19. sajandi keskpaigast kuni Esimese maailmasõjani oli sisseränd Rootsi tegelikult vaba. 20. sajandi algul piirati sisserännuõigust Saksamaal, Inglismaal ja Taanis, mis avaldas survet Rootsile teha samuti. Kui siis Venemaalt tuli see suur põgenikelaine ühenduses 1905. aasta revolutsiooniga, aktualiseeris see vajaduse välismaalaste efektiivsemaks kontrolliks riigis. Eriti ülalmainitud pangarööv Helsingis kiirendas välismaalaste Rootsis-viibimise reguleerimist. Pärast põhjalikku arutelu Riigipäevas ja valitsuses avaldati 27. aprillil 1906 määrus, mille kohaselt isikud, kes tulid Venemaalt Rootsi, pidid end otsekohe meldima politseile, kellele nad seejärel pidid pidevalt teatama oma elukoha aadressi. Põgenikele tuli ka selgitada, et neil ei ole riigis viibimiseks tingimusteta õigust. Ja kui nad on andnud politseile valeandmeid enda kohta või jätnud oma meldimiskohustuse politseile täitmata, pannud toime kuritegusid või sekkunud “siin riigis esinevatesse poliitilistesse erimeelsustesse või sotsiaalsetesse tülidesse”, võidakse nad välja saata.¹⁶ See määrus, mida uuendati igal aastal, andis seega politseile võimaluse efektiivselt kontrollida Venemaalt tulnud põgenike üle, aga siiski mitte õiguse neid juba riigipiirilt tagasi saata. Põhimõtteliselt jätkus niisiis asüüliõiguse kehtivus ilma kitsendusteta.

¹⁴ Venemaa Sotsiaaldemokraatliku Partei IV kongressi kohta 1906. aastal Stockholmis vaata: T. Hammar, *op. cit.*, lk. 100 jj., ja H. Björkegren, *op. cit.*, lk. 43 jj.

¹⁵ T. Hammar, *op. cit.*, lk. 98, 106; H. Björkegren, *op. cit.*, lk. 14 jj.

¹⁶ K. M:ts cirkulär (Kuningl. Majesteedi ringkiri) 27.04.1906.

Ametliku Rootsi suhtumine Venemaasse oli aga ambivalentne. Ühelt poolt oli Venemaa Rootsi põlisvaenlane, kes teostas karmi venestuspoliitikat Rootsi vanal vennasmaal Soomes ja kes brutaalselt surus maha rahva protestid omal maal, mis kõik pälvis sügavat hukkamõistu Rootsis. Venelaste ulatuslik raudtee-ehitus Põhja-Soomes ja hulgaliselt ringirändavad vene “saeviilijad” Rootsis, keda üldiselt peeti spioonideks, tekitasid 20. sajandi algul Rootsi valitsusele samuti muret. Pärast venelaste lüüasaamist sõjas Jaapaniga kardeti Rootsis pealegi, et Venemaa võib otsida oma ekspansivse poliitika kompensatsiooni Läänemere piirkonnas.

Teiselt poolt aga ametlik Rootsi vaevalt et soovis põhjapanevaid muudatusi Venemaal. Üks poliitiline murrang, mis võinuks tuua revolutsionäärid võimule, oleks olnud kardetav Venemaa naabritele; selles seoses meenutati Rootsis Prantsuse revolutsiooni. Seepärast oli Rootsi ametlik hoiak nende suhtes, kes ohustasid poliitilist stabiilsust Venemaal, nende hulgas ka mässulised Baltimail, selgelt distantseeriv. See nähtus selgelt nende isikute hoiakust, kes asusid põgenikeküsimumste käsitlemisel võtmepositsioonidel.

Rootsi valitsuses oli tol ajal põgenikesse puutuvates küsimustes vastutav siseminister A. Schotte. Ta pooldas põhimõtteliselt küll asüüliõigust, aga leidis samaaegselt, et põgenikeinvasioon tuleks peatada ja et võimud peaksid näitama, et “Rootsi ei peaks mitte ilma pikemata aktsepteerima, et saada need isikud endale kukile”. Veelgi selgemalt ütles oma arvamuse välja Stockholmi politseiülem T. Hintze, kes väitis, et suur osa põgenikest on “lausa kurjategijad, kelle elukutseks on varastada, röövida ja mõrvata”; ühesõnaga, nad on “jubedad tüübid”, kellele ei tuleks Rootsis varjupaika anda. Ka osal tavalistel politseinikel arvati olevat olnud sedalaadi tundeid, mis väljendus selles, et nad vaenasid

põgenikke. Neid, kes saabusid Ojamaale, ei tahetud isegi maale lasta. Rootsi saadikul Peterburis, H. Wrangelil, ning Rootsi konsulitel Riias ja Tallinnas, E. Bergil ja E. Gahlnbäckil, kellel oli põgenikega tegemist, oli kõigil selgelt negatiivne suhtumine opositsioonilisse ja revolutsioonilisse liikumisse Venemaal ja eriti emantsipatsiooniprotsessi Baltimail.¹⁷

Rootsi avalik arvamus Vene impeeriumi ja põgenike kohta, nii nagu see peegeldus ajakirjanduses, oli vastandina homogeensele ametlikule hoiakule selgelt diferentseeritud. Konservatiivsed ja osaliselt ka liberaalsed ajalehed kritiseerisid küll Venemaa poliitilist süsteemi, aga revolutsioonisse puutuvalt keskendus nende tähelepanu esmajoones revolutsionääride poolt toime pandud vägivaldtegevustele, mis mõisteti resoluutselt hukka, mitte aga Vene valitsuse repressiivpoliitikale vastusena rahvahulka nõudmistele.¹⁸ Vastavalt sellele vaateviisile käsitati ka Balti põgenikke kui kriminaale, roimareid ja hulkureid, keda Rootsi pidanuks mitte vastu võtma. Samaaegselt hakkas Rootsi kodanlike ringkondade umbusaldus Venemaa valitsuse vastu kahanema, eriti pärast Läänemere-lepingu sõlmimist 1908. aastal ning abielusidemeteloomist Rootsi prints ja Vene printsessi vahel samal aastal. Kui keiser Nikolai II külastas 1909. aastal Rootsit, korraldasid parempoolsed ringkonnad talle kiidukoori.

Diametraalselt vastupidist seisukohta esindasid sotsiaaldemokraadid. Nad hindasid Vene revolutsiooni positiivselt kui paljutõotavat arengut despootliku tsarismi kukutamiseks ja neil oli ka arusaav ja positiivne suhtumine põgenikesse Soomest ja Baltimail. Partei esimees, hilisem peaminister Hjalmar Branting oli see, kes energiliselt kaitses asüüliõigust. Sotsiaaldemokraadid ka organiseerisid ning suurel määral finantseerisid põgenike abistamistegevust. Kõige aktiivsem oli siinjuures dunaamiline publitsist Hinke Berggren partei vasakul tiival. Tema tegevus

¹⁷ T. Hammar, *op. cit.*, lk. 98 jj.; Social-Demokraten (Rootsi sotsiaaldemokraatliku partei häälekandja) 21.09.1906; A. Hint, *op. cit.*, lk. 154; Svenska Utrikesdepartementets arkiv i Riksarkivet (Rootsi välisministeeriumi arhiiv Riigiarhiivis) UD 1902: 1 H 29–30, 14/896–898, 54 A7 Vol. 3016 a; Kommerskollegiets arkiv (Kommertskolleegiumi arhiiv), Huvudarkivet E VI a:393.

¹⁸ T. Burgman. Svensk opinion och diplomati under rysk-japanska kriget 1904–1905. Uppsala, 1965, lk. 59 jj.; T. Hammar, *op. cit.*, lk. 99 jj.; H. Björkegren, *op. cit.*, lk. 15 jj.; Brand 1906, 4–6.

oli Balti põgenike seas väga hinnatud.¹⁹

Põgenike üldisi tingimusi nende Rootsisviibimise ajal tuleb käsitleda kogu selle reserveerituse ja umbusu taustal nende suhtes, mis iseloomustas asjassepuutuvat ametkonda ja osa avalikust arvamusest. Kõigepealt seati sisse välismaalaste efektiivne järelevalve, mis enamikule algas sellest hetkest, kui nad saabusid Stockholmi. Juba raudteejaamas ja sadamas, kuhu laevad Soomest tulid, ootas ees politsei ning viis põgenikud politseijaoskonda ülekuulamisele. Edaspidi pidid põgenikud end politseis reeglipäraselt meldima ja alati teatama oma aadressi, kus ta parasjagu elab. Teatud juhtudel, näiteks kui Vene keiser külastas Rootsit 1909. aastal ja kui kardeti atentaati tema vastu, hoiti osa põgenikke erilise valve all.²⁰

Üks seaduslikust seisukohast hoopis tõsisem põgenike integriteedi rikkumine oli see, et Rootsi võimud asusid koostöösse Venemaa politseivõimudega, et saada andmeid põgenike kohta. Juba kui Rootsi politsei võttis vastu äsjasaabunud põgenikke, siis oli neil kaasas üks “vene spioon”, kes oli abiks nende sorteerimisel erinevatesse gruppidesse.²¹ Seejärel kontrolliti andmeid, mida põgenikud ise enda kohta olid andnud. Näib, et Rootsi politsei pöördus päris süstemaatiliselt andmete saamiseks kohalike politseivõimude poole Baltimail – valmistrukitud blankettidel –, kusjuures kontaktide vahendajaks olid Rootsi konsulaadid Peterburis, Tallinnas ja Riias.²² Selliste kontrollimiste abil võidi paljude põgenike õige identiteet kindlaks määrata ja vahendada Rootsi võimudele Vene politsei negatiivsed hinnangud. Seda koostööd kritiseeris teravalt Rootsi sotsiaaldemokraatlik press. Partei häälekandjas anti ruumi ühele Lääne-Euroopa publitsis-

tile ja Venemaa-eksperdile, kes iseloomustas Rootsi politseid kui Venemaa sandarmeeria filiaali, kes tegi musta tööd vene despotismi heaks.²³ Põgenike olukorda raskendas veel see, et mõned neist olid või vähemalt kahtlustati olevat Tsaari-Venemaa agendid ülesandega spioneerida oma kaasmaalaste vastu.²⁴

Mis sai 1905. aasta Balti põgenikest Rootsis? Kuna kogu materjal, mis võiks kõnelda nende saatustest, ei ole koondatud, on küsimusele raske vastata ilma väga ulatuslike detailuurimusteta. Mõningaid konstateeringuid on siiski võimalik teha.

Eestlaste puhul on teada järgmist: 20% kohta puuduvad andmed nende edasisest viibimisest Rootsis või lahkumisest maalt, tubli 20% lahkus lähemal aastail pärast Rootsi saabumist Lääne-Euroopasse või Põhja-Ameerikasse, 25% oli veel aastail 1910–1911 alles Rootsis, peamiselt Stckholmis, kuna 35% oli selleks ajaks pöördunud tagasi koju, suur hulk neist juba 1907. aastal üle Soome.²⁵ Pilt peaks suurtes joontes olema samasugune läti põgenike puhul. Koju pöörduvaid leedu põgenikke oli seevastu vähe; valdav osa nendest emigreerus USA-sse ja Kanadasse.

Pärast paari aastat Rootsis taotles osa Balti põgenikke Rootsi kodakondsust, see taotlus rahuldati ainult väga erakordsetel juhtudel. Tavaliseks põhjuseks eitava vastuse korral oli kahtlus, et välismaalane võib jääda Rootsi ühiskonna ülalpidamisele. Taotluse tagasilükkamisel esines tihti järgmine formuleering: “Taotleja võimalused siin riigis end ise ülal pidada on vähesed ja ebakindlad ning võib põhjusega oletada, et taotlus on sisse antud sihiga kindlustada endale kodukohaõigus ja seeläbi ka õigus tulevaseks vaesteabi vajaduseks.”²⁶

¹⁹ Arbetarrörelsens arkiv, Hinke Bergegrens arkiv, Vol. 5, Brev 1905–1906.

²⁰ PM till Herr Polismästare 08.06.1909. Stockholmspolisens arkiv, Kriminalavdelning, Utlänningsexpeditionen, Konfidentiell kopiebok, fol. 164.

²¹ T. Hammar, *op. cit.*, lk. 104.

²² Stockholmspolisens arkiv, Kriminalavdelning, Utlänningsexpeditionen, Diverse skrivelser 1894–1910.

²³ Social-Demokraten 21.09.1906.

²⁴ H. Björkegren, *op. cit.*, lk. 15 jj., 190.

²⁵ Stockholmspolisens arkiv, Kriminalavdelning, Utlänningsexpeditionen, Anmälningsrullor över utlänningar 1907–1910 och 1911–1914 (D II d).

²⁶ Stockholmspolisens arkiv, Kriminalavdelning, Utlänningsexpeditionen, Kungl. brev 1906–1919 (E I a 1) och Konfidentiell kopiebok, Memorialanteckning 26.09.1911 (fol. 360).

Rootsi saabudes puudus suuremal osal põgenikest raha ja muu varandus. Algul said nad mõnesugust abi Rootsi töölisliikumisel. Varsti pidid nad aga hakkama müüma oma väheseid isiklikke asju: riideid, säarikuid ja kellasid. Paljudel õnnestus siiski leida tööd. Osa tegeles tänavakaubandusega, milleks oli aga vaja politsei luba.

Küllaltki suur hulk põgenikke saadeti Rootsist välja. Väljasaadetud jagunesid kolme gruppi. Esimese grupi moodustasid vaesteabijuhtumid, peamiselt need, kes olid olnud pikemat aega haiged ega suutnud tasuda ravikulusid ja kellel tegelikult puudus võimalus enda ülalpidamiseks. Kuna Stockholmi linna vaesteabiamet keeldus nende abistamisest, saadeti nad tagasi kodumaale.²⁷ Teise gruppi kuulusid need, kes olid Rootsis toime pannud kuritegusid: röövimisi, vargusi, vägivallategusid, joomarlust, kerjamist ja hulkurielu. Raskemate eksimuste puhul, näiteks röövimine, mõisteti vanglakaristus. Muude ebaseaduslike tegude puhul saadeti eksinud kohe maalt välja. Need läti noorukid, keda kahtlustati Helsingi pangaröövis, anti välja Soome võimudele, aga seal peetud kohtuprotsessis mõisteti nad õigeks. Üsna tühiste eksimuste puhul, näiteks loata tänavakauplemine, jäi asi politseiraporti tasemele.²⁸

Kolmas kategooria hõlmas tegelikke poliitilistel põhjustel väljasaadetuid, seega neid, keda Rootsi võimud pidasid kardetavaks riigi julgeolekule. Politsei materjalidest nähtub, nagu oleks ainult üks Balti 1905. aasta põgenik Rootsist välja saadetud poliitilistel põhjustel, nimelt eestlane Georg Ornet (*alias* Alexander Tibanus), keda koos mõnede venelastega kahtlustati planeeritud atentaadis Vene keisri vastu tema viibimisel Rootsis 1909. aastal. Samaaegselt kahtlustati et Ornet, kes hiljem seadis end sisse kui ärimees automüügi alal Stettinis, oli Vene politsei salaagent.²⁹

Ülal sai juba mainitud, et Balti põgenikud

moodustasid revolutsiooni “jalaväe”. Väga vähesed neist olid üldiselt tuntud isikud või asusid hiljem juhtivatele positsioonidele oma maa poliitilises elus. Nende hulka kuulusid eestlased Jaan Teemant, hilisem juhtiv tegelane põllumeeste parteis ja neli korda peaminister Eesti Vabariigis, ning Hans Martinson, Ametiühingute Keskliidu juhatuse liige 1920. ja 1930. aastail. Läti põgenike hulgas oli Jānis Ozols (ka varjunime all Zars või Klims), sotsiaaldemokraatlik liige teises Dumas ja delegaat Venemaa sotsiaaldemokraatliku partei IV kongressil, mis toimus salaja Stockholmis 1906. aastal.

Siin jutustatud lugu on vaid väike osa 1905. aasta revolutsiooni ajaloost Baltimail. Põgenemine ja põgenike saatus olid revolutsiooni ebaõnnestumise otsesed tagajärjed. Suur hulk aktiviste olid Vene politsei poolt tagaotsitavad ja mitmeid ähvardas surmanuhtlus. Võib kindlusega väita, et paljud neist, kes põgenesid Rootsi, päästsid sellega oma elu ja tervise. Mingit jätku võitlusele nende poliitiliste, sotsiaalsete ja rahvuslike ideaalide eest, mida 1905. aasta revolutsioon ülal hoidis, Rootsi eksiilis enam ei tulnud.



Aleksander Loit

(1925)

Põgenenud Rootsi 1944. Lõpetanud Uppsala ülikooli ajalookandidaadina 1950; ajaloolitsentsiaat 1957, ajaloodoktor 1975. Töötanud Uppsala Ülikooli ajaloo instituudis lektorina ja dotsendina 1956–1980; Stockholmi Ülikooli professorina ja Balti Uurimiskeskuse direktorina 1980–1993. 1981–1993 rajas teadusliku publikatsioonisarja *Studia Baltica Stockholmiensia* ja oli selle peatoimetaja (nr. 1–13). Tartu ülikooli (1989) ja Turu ülikooli (Åbo Academi, 1993) audoktor. Peamine uurimisvaldkond: Rootsi aeg Eestis.

²⁷ Utrikesdepartementets arkiv, UD 1902 58 P 3157 a-b, 3158, 3159.

²⁸ Stockholmspolisens arkiv, Kriminalavdelning, Utlänningsexpeditionen, Diarium över häktade utlänningar 1906–1910 (C I) och Kungl. brev 1906–1919 (E I a 1).

²⁹ T. Hammar, *op. cit.*, lk. 71 jj., 113 jj.; Stockholmspolisens arkiv, Kriminalavdelning, Utlänningsexpeditionen, Dossierer nr. 707 och 2146, Diverse inkomna skrivelser 1894–1910 (E VI).